

Hutbelerde Yapısal Bir Değişiklik Önerisi

M. HALİL ÇİÇEK *

Özet

Hitabet insanları etkileme yollarından biridir. Yaklaşık 13 çeşidi bulunan Dinî hitabetin büyük bir oranı sünnet olmakla birlikte Cuma hutbesi gibi farz olanları da vardır.

İslamî bir fariza olan hutbe, günümüz şartlarında toplumu aydınlatma, önünü açma, iyiliğe motive etme ve kötülüklerden alıkoyma noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü hatiplerimizin çoğu diksiyon eğitimi, konu hazırlama tekniği, bilgi birikimi gibi hitabetin verimli ve etkileyici olması için şart olan hususları taşımamaktadırlar. Merkezî cami hatiplerinin özel nitelikler taşıma şartlarını koymak icap eder. Ayrıca hitabeti verimli kılmak için hatibin özlük haklarını iyileştirerek bunu cazip hale getirmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Hitabet, Hutbe, Hatip, İslam, Eğitim.

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı [mehmedhalilcicek@yahoo.com.tr].

A Structural Change Proposal in the Religious Sermons

Abstract

Oratory is one of the way to influence people. There are about 13 varieties of religious oratory. Although a large part of religious oratory is sunnah, there are obligatory sermons such as Friday sermons.

The sermon is inadequate for the community lighting, guidance, order to goodness and keep from badness in current conditions. Because, the most of orators dont have the necessary qualifications for efficient and impressive oratory such as rhetoric, pronunciation and tecniques of text preparation. The central mosques orators must have special qualifications. Also in order to make efficient oratory, orator rights should be improved.

Keywords: Oratory, Sermon, Orator, Islam, Education

Giriş

Aslı Arapça olan “htb” kökünden, farklı anlamlar taşıyan çeşitli kelimeler türemiştir. ‘Hatb’, durum, iş ve vaziyet anlamına geldiği gibi, ‘kadın nişanlama’ manasına gelen ‘hatabe’ fiilinin mastarı olarak da kullanılır. ‘Hitbet’ ve ‘Hittiba’ kalıpları da aynı fiilin birer mastarları olarak yine ‘kadın nişanlama’ manasına gelir.² Şayet aynı fiil yani ‘hatabe’ fiili, ‘hutbet’ ve ‘hetabet’ masdarından yapılırsa, o zaman minber vb. yüksek bir nesne üzerinde zihnen daha evvel tasarlanmış veya tasarlanmamış yazılı veya sözlü konuşma (hutbe) anlamına gelmektedir.³ Nevevî’nin (ö. 672/1277) kaydettiğine göre hutbe, Araplar nezdinde düz ve secili konuşma metnine denir.⁴ Nevevî’nin de tercih ettiği ve Maverdî’nin (ö. 450/1058) İslâm kültüründe “hutbe” için kullanılan tarifi ise, şöyledir: Hutbe, va’z ve tebliğ içeren bir kelamı telif etmek/ meydana getirmektir.⁵ “Hutbe” kelimesi,

² Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, 3. bs., Beyrut 1413/1993, s. 103; Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1. bs., Beyrut 1408/1988, IV, 134; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts., III, 92; Hüseyin Yûsuf Mûsâ ve Abdülfettâh es-Sa'îdî, *el-İfsâh fi fikhî'l-luğa*, Mektebu'l-İlâmî'l-İslâmî, 3. bs., Tahran 1404, I, 203.

³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 103; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 134; Nevevî, *Tehzîb*, III, 92; Hüseyin Yûsuf Mûsâ ve Abdülfettâh es-Sa'îdî, *el-İfsâh fi fikhî'l-luğa*, I, 203.

⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 103; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 134; Nevevî, *Tehzîb*, III, 92; Hüseyin Yûsuf Mûsâ ve Abdülfettâh es-Sa'îdî, *el-İfsâh fi fikhî'l-luğa*, I, 203.

⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, s. 103; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 134; Nevevî, *Tehzîb*, III,

hem yapılan konuşma eylemine hem de bu eyleme konu olan metne denir.⁶ Yani ‘hutbe’ kelimesi, hem masdar olarak hem de *hasil-i bi'l-masdar*⁷ olarak kullanılır. Maverdî'nin vermiş olduğu tarif, mastar anlamının ifade ettiği eyleme yönelik iken, Nevevî'nin tarifi metin anlamına (hasil-i bi'l-masdar) yöneliktir.

Tehânevî (ö. 1158/1745) ise, kelimeye tamamen İslamî bir anlam yükleyerek şu şekilde tarif eder: Besmele, hamdele, salvele ve Allah'a layıkıyla övgü içerip kelamın başında bulunan giriş kısmıdır.⁸ Bu anlamıyla “hutbe” telifin kültürel dilinde bilinen ‘dibace’⁹ kelimesine eş anlamlıdır. Tehânevî daha sonra ‘hutbe’yi ikiye ayırır: Kitap hutbeleri (dibace kısmı), minber hutbeleri. Tehânevî'ye göre minber hutbelerini diğerinden ayıran özellik, onun yukarıda kaydedilen hamd, salât ve Allah'a övgü ile beraber takvayı tavsiye etme, va'z etme ve ahireti hatırlatma gibi hususları da içerdiği olmasıdır.¹⁰ Bu araştırmamıza konu olan hutbe de bu tür bir hutbedir.

Nevevî, *Tehzîb* adlı eserinde meşhur (dinî) hutbelerin 13 tane olduğunu belirtirken bu tür hutbeleri kast etmektedir: Bayram, cuma, güneş tutulması, ay tutulması ve yağmur namazlarının her birisinde ikişer olmak üzere 8 tane; haccın (Meş'aru'l-Haram, Arafat ve Mina gibi) muhtelif yerlerinde de 5 tane.¹¹ Ülkemizde DİB merkezli kullanımlarda hutbe denilince ilk akla gelen Cuma ve Bayram hutbeleridir.

Ayrıca aynı kökten gelen, ‘hatabe’ fiilinin masdarı olan ve hitab etme/başkalarına konuşma yapma anlamına gelen ‘hitâb’ kelimesi ise, Arap dilinin Kur'an'ın nüzülüyle yaşamış olduğu değişim süreci içerisinde radikal bir değişikliğe uğrayarak kavramsal bir yapı kazanmış; İslamî ilimler terminolojisi içinde Fıkıh Usulü, Tefsir Usulü ve Ulumu'l-Kur'an gibi ilmî disiplinlere konu olmuştur.¹²

92; Hüseyin Yûsuf Mûsâ ve Abdülfettâh es-Sa'îdî, *el-İfsâh fi fihhi'l-luğa*, I, 203

Nevevî, *Tehzîb*, III, 92; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 135.

⁶ Nevevî, *Tehzîb*, III, 92; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 135.

⁷ *Hasil-i bi'l-masdar* dil bilimcilerinin kullandıkları bir terim olarak, mastarın failden meydana gelişi sonucunda var olan şeye denir.

⁸ Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû istilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, Kahraman Yay., İstanbul 1984, I, 405.

⁹ *Dibace* müelliflerin istilâhında: Besmele, hamdele ve salvele ile telif sebebinin anlatıldığı giriş kısmıdır.

¹⁰ Tehânevî, *Keşşâf*, I, 405.

¹¹ Nevevî, *Tehzîb*, III, 93.

¹² Bk. Ebü'l-Bekâ el-Kefevî Eyüp b. Mûsâ, *el-Külliyât*, thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Misrî, 2. bs., Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî, Dimaşk 1982, II, 285-291; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 403-405.

Türkçede kullandığımız ‘hitâbet’ kelimesinin aslı her halde ‘hetabet’ tir. Fethe ile yani ‘hetabet’ olması gerekirken, galat-i meşhur kabilinden kesre ile ‘hitabet’ şeklinde kullanılmaktadır.

Kelimenin filolojik, etimolojik ve terminolojik yapısını böylece sunduktan sonra, şimdi de hitap etme/hutbe verme olgusunun tarihsel sürecini irdeleyeceğiz.

1. Hitabetin Tarihçesi

Bazılarına ilginç gelse bile, eski âlimler, toplumsal etkisinden ve hayatın birçok alanına nüfuzundan ötürü hitabeti bağımsız bir ilim dalı saymışlar ve onu şöyle tarif etmişler: Hitabet, tesirli konuşma ile insanları etkileme sanatını öğreten, kural ve kaideleri bulunan bir ilimdir.¹³

Bir kavram olarak “etkili ve güzel konuşma sanatı”¹⁴ diye tanımlanan hitabet’in çok eski ve köklü bir geçmişi vardır. Bu meyanda hitabetle ilk uğraşanın m.ö. V. asırda yaşayan Sicilyalı Koraks olduğu söylenmektedir.¹⁵ Ondan sonra öğrencisi Tisias hitabetle ilgili ilk eseri yazmış ve Atina’nın ünlü hatiplerinden Lusias, Gorgias ve Isokrates’ı yetiştirmiştir.¹⁶ İlim olarak “hitabet”e yönelen ve kurallarını öğrenerek kendilerine meslek edinen ilk grup ise, sofistlerdir.¹⁷

Hitabetle ilgili günümüze kadar ulaşmış ilk sistematik eser, Aristo’nun İslam mantıkçılarının (Arab olanların) *Kitâbü’l-Hatâbe* adıyla isimlendirdikleri ünlü *Rhetorica* (Retorika) isimli eseridir.¹⁸ Bu eser, hitabet ilminde telif edilen ilk eser olma özelliğine sahiptir.¹⁹

Tarihî süreç içerisinde şöyle ya da böyle etkisini sürdüren ve kısmî bir şekilde önemini koruyan hitabet, özellikle kültür aktarımı ve bilgi iletişimi sözlü olan Arap toplumunda daha değişik bir önem taşıyordu. Yarışma, barışma, evlenme ve nişanlama törenlerinde, yıllık veya mevsimlik şölen olan panayırlarda, savaşa teşvik etmede, orduları moralize etmede ve

¹³ Muhammed Ebû Zehre, *el-Hitâbe*, Darü’l-Fikri’l-Arabî, bs. yy., ts., s. 9.

¹⁴ Mahmut Kaya, “Hitâbet”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 156.

¹⁵ Bk. Kaya, “Hitâbet”, *DİA*, XVIII, 156.

¹⁶ Kaya, “Hitâbet”, *DİA*, XVIII, 156.

¹⁷ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 13.

¹⁸ Kaya, “Hitâbet”, *DİA*, XVIII, 156.

¹⁹ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s.13-14; Kaya, “Hitâbet”, *DİA*, XVIII, 157.

daha benzeri birçok sosyal münasebet ve etkinliklerde hep sözlü hutbeler irad edilir ve ilgili alanlarda gerekli teşvik, bilgi v.b. hususlar hep hutbelerle topluma kanalize edilirdi.²⁰ Bunun için İslam öncesi (cahili) Arap toplumlarında Sahban b. Vail, Kus b. Saide ve Eksem b. Sayfi gibi meşhur hatipler yetişmiş, hemen her devrin ve her kabilenin kendisine göre meşhur bazı hatipleri olmuştur.²¹

İslam'ın gelişiyile Cuma, Bayram ve nişan gibi gün ve münasebetlerde hutbelerin dini bir yükümlülük (Farz/sünnet) altına alınmasıyla 'hitabet' tekamülî/ evrimsel bir sürece girerek daha etkin, daha yerleşik ve daha yaygın bir vaziyet aldı. Çünkü hitabet, artık toplum hayatının vazgeçilmez bir unsuru oldu. Diğer taraftan İslamî fetihlerin yayılması ve yer küresi coğrafyasının büyük bir parçasına yayılmış olan ve yayılmaya devam eden İslam devletinin resmi siyaset ve mesajlarının da büyük kitlelere hutbeler aracılığıyla iletilmesi, hutbeye/ hitabete ayrı bir önemin verilmesine neden oldu. Ayrıca İslam'ın gündeme egemen olması ve getirdiği birçok yenilikle çeşitli sosyal alanda hareketlilik başlatmasıyla da hitabet, toplum hayatında daha geniş ve artık vazgeçilmez bir yere sahip oldu. Bu nedenle artık o, İslamî dönemde kurulmaya başlayan diğer ilmî disiplinler gibi eskiden daha belirgin ve daha net bir şekilde kuralları, kaideleri bulunan ve değişik boyutlar kazanmasını sağlayan farklı üniteleri olan bağımsız bir ilim disiplini haline gelmeli idi ve öyle de oldu.²² Ebû Zehre'nin (ö. 1394/1974) de ifade ettiği gibi İslam'ın ilk dönemlerinde artık o, zirveye ulaşmıştı. Zira ibadet, iç siyaset, dâhilî kavgalar, komşu kültürler ve İslam'ın gelişiyile hızlanan yeni sosyal olaylar gibi 'hitabet'i besleyen birçok kaynak ve bolca malzeme vardı.²³

Burada sonuç olarak şunu diyebiliriz: Tarih boyunca farklı toplumlarda, değişik milletlerde ve çeşitli dinlerde bilginin aktarımı, farklı alanlarda toplumların yönlendirilmesi ve ihtiyaç duyulan mesajların geniş kitlelere iletilmesi hususunda hitabetin tartışmasız merkezî bir yeri ve etkin bir rolü olmuştur.

²⁰ Hüseyin Elmalı, "Hitâbet (Arap Edebiyatı)", *DİA*, XVIII, 158.

²¹ Elmalı, "Hitâbet (Arap Edebiyatı)", *DİA*, XVIII, 158.

²² Bk. Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 9.

²³ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s.14-15.

Şimdi ise konunun tamamlanması ve etraflıca aydınlanması için genel ve özel hitabetin önemine değinerek toplumsal rolü üzerinde duracak; hatibin başarılı olmasının temel prensiplerini ve başarılı bir hitabetin şartlarını sıralamaya çalışacağız.

2. Hitabetin Önemi ve Toplumsal Rolü

Yukarıda verilen tarihi ve akademik bilgileri -sonuca varmak için- dizilen ön öncüller halinde hafızalarımıza tescil ederek önce genel hitabetin sonra da dinî hitabetin önemini ve yerini belirlemeye çalışacağız ki, dini hitabetle ilgili sunacağımız bilgilerin İslam'da hutbenin farz/ vacip oluşunun da hikmetini bir nebze ifade edeceği kanaatindeyiz.

2.1. Genel Hitabetin Önemi

İnsanlık tarihi boyunca insanlar arasında kolektif hayat olduğu sürece insanlar birbirlerini konuşma ile etkilemeye devam etti. Bu tür etkileyici konuşmalar, kimi zaman iki kişi arasında, kimi zaman ikiden fazla kişiler arasında var olageldi. Bazen de konuşmayı bir kişi yaptı diğerleri de onu dinleme durumunda kaldı. İşte asıl bizi alakadar eden de bu tür konuşmalardır. Çünkü zaten araştırmamızın konusu olan dinî hitabet, bir kişiden çoğunluğa yönelik gelen bu umumi hitabetin özel bir versiyonundan başka bir şey değildir.

Hitabet, bütün türleri²⁴ dâhil olmak üzere insanlık tarihi boyunca olumlu-olumsuz, faydalı-faydasız, güzel-çirkin, iyi-kötü, ıslah edici-ıfşat edici gibi birbiriyle zıtlaşan ve çelişen iki ters sonuçtan birini meydana getirdi. Onun pasif kaldığı ve etki icra etmediği durumlar nadirdir. Bilakis hitabetin, problemlerin çözümünde, husumetlerin giderilmesinde veya tam tersi düşmanlıkların alevlenmesinde, husumetlerin gelişmesinde etkin bir rolü olduğu gibi heyecanlı kişileri sakinleştirmede, tembel ve gevşek olanları da harekete geçirmede, hakkı yüceltmede, batılı kaldırmada, adaleti gerçekleştirmede ve zulümleri yok etmede de çok etkin bir rolü oldu.²⁵ Toplamların sosyal motivasyonlarını hızlandıran veya yavaşlatan, dinamizmini arttıran veya azaltan, önemli toplumsal gelişmeleri tetikle-

²⁴ Bk. Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet yay., 6. bs, İstanbul 1999, s. 24-28; Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 153.

²⁵ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 21.

yen, toplumun tansiyonunu yükselten veya indiren genellikle hep hitabet olmuştur.

Hitabet, zulüm saraylarını yıkan büyük inkılâpların ve koca devrimlerin gerçekleşmesinde merkezî bir role sahiptir. Meşhur Fransız devrimini gerçekleştiren en etkin şey, hitabetten başkası değildir.²⁶ Keza miladi yedinci asırda o medeniyet yüzünü bile görmemiş ümmi, bedevi Arap toplumunda tarihin ender kaydettiği İslam inkılâbının, 1917 tarihinde gerçekleşen Bolşevizm ihtilalının ve bu iki uzun tarihi uç arasında gerçekleşen önemli toplumsal olayların yüzlercesinin belki binlercesinin temel saiklarının başında hitabet gelir. Tarihî gelenek içinde birçok düşüncenin yayılması, dinî ve mezhebî görüşün kabul görmesi, ayrıca siyasî ve askerî projenin hayat bulmasında belîğ hatiplerin etkin hitabetinin rolü inkar edilemez. Günümüzde de dinî olsun dünyevi olsun hitabetin toplumların yönlendirilmesinde sahip olduğu derin etkiyi anlatmaya gerek bile yoktur. Özellikle siyasî mitinglerde politikacıların milyonları etkileyen hitabetleri, hitabetin büyüklü gücünü pekiştirmede en çarpıcı örnektir.²⁷

2. 2. Dini Hitabetin Önemi

Tarih boyunca insanî camiada bu kadar etkin bir role sahip olan hitabetin İslam'da da elbette önemli ve etkin bir rolü olacaktır. Bu önemin en çarpıcı ifadesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslam'ın hitabete bir kutsiyet vererek onu ibadetlerin arasına sokmuş olmasıdır. Zira hitabet/hutbe, İslam'ın toplumsal mesajını, ıslah reçetesini ve insanî esprisini hedef kitlelere ulaştırma noktasında kilit rol oynamaktadır. İslam'ın hem dünya görüşünü hem de medeniyet projesini büyük kitlelere ulaştırma ve belki de kavratma hususunda hutbe, çok önemli bir vasıtadır. Keza sosyal bilinci toplumun farklı katmanlarına aşılama da hutbe ele geçirilmez bir fırsattır. Cuma hutbesinin farz kılınmasıyla Müslüman kitlenin toplu ibadete katılımı sağlandığı gibi hutbeyi dinlemenin fıkhen gerekliliği²⁸ ile de ce-

²⁶ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 23.

²⁷ Hitabetin farklı toplumlardaki rolü için bk. Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 35-42.

²⁸ Bk. Muvaffakuddîn İbn Kuddâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, 3. bs., Dâru Âlemi'l-kutub, Riyad 1997, III, 194; İbn Hacer el- Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts., II, 453-454; Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, ts., I, 140; Abdülkerim Zeydân, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim*, 3. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, I, 270.

maatin hutbeyi dinlemesi temin edilmiş olur. Ayrıca hutbe kadar hem ulaşılması kolay hem de gerçekleştirilmesi kolay toplumun tüm katmanlarını bilgilendirmeye elverişli olan başka bir vasıta yoktur.

Dinî ıslahın kaliteli, seviyeli ve doyurucu bir tebliğle bağlı olduğu bilinen bir gerçektir. Keza, İslam'ın emir ve yasaklarını en etkin ve en yaygın bir biçimde büyük kitlelere ulaşmasını sağlayabilen ve güncelleştirebilen pratik irşat vasıtası ve davet aracı, kuşkusuz hutbedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risalet hayatı boyunca tebliğ için kullandığı en önemli ve en etkin vasıtalarından birisi de kuşkusuz hutbedir. Bu itibarla İslam'ın diriltici mesajını büyük kitlelere ulaştırma noktasında genelde hitabetin, özelde de hutbenin dinî davet ve ıslahtaki etkin rolü kuşku götürmez bir gerçektir. Öyleyse böylesi hayatî bir öneme sahip olan hutbenin gerekli fonksiyonunu günümüzde icra edip etmediğinin kritiğinin yapılması gerekir.²⁹

3. Hatip, Hitabette Nasıl Başarılı Olabilir

3. 1. Hazırlık Safhası

Bireylerin hayatlarında gerçekleştirdikleri etkili eylemler ve anlamlı söylemler, ya eğitim sonucunda kazandıkları alışkanlıkla veya doğuştan getirdikleri yetilerle gerçekleşir. Hitabet gibi kitleleri etkileme gücüne sahip bir hususta ise her ikisi gereklidir. Din gibi toplumsal gücü, kitlesel açılımı ve sosyal aktivitesi fazla olan bir alanda başarılı bir hitabette bulunabilmek için:

1. Hem hatipte bulunması gereken hem de hitabet için gerekli olan şartların önce hatip tarafından teorik olarak iyi kavranması icap eder.
2. Hatip bu başlığın (b) şikkında anlatılan şartların tamamını kendinde bulundurmaya gayret edecek.
3. Hatibin hutbe irad edeceği konunun ana hatlarını, üzerinde durmak ve cemaate duyurmak istediği kısımlarını, konunun içeriğini, konunun yabancıları olan hususları -oralara girmemek için- ve konunun mücavir alanlarını -istifade etmek için- iyice tespit etmesi gerekir.
4. Konunun iki türlü kaynağını tespit edecek: Hem aslî hem de çağdaş kaynaklarını belirleyip imkânlar dâhilinde konuyu güncelleştirmeye çalışacak.³⁰ Azami derecede bu her iki temel kaynaklardan beslenerek hutbelerini hazırlamaya çalışacak.

²⁹ Hutbelerin kritiği için bk. Ahmed Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", *I. Din Şurası*, Ankara 1995, I, 151.

³⁰ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 26.

5. Hatip, konuya fikrî planda iyice hakim olacak.³¹ Hatip tarafından iyice düşünülmeyen ve düşünce planında altyapısı hazırlanmayan bir konuda hatibin başarılı olması oldukça zordur. Hatip, hitabette bulunmak istediği konuyu önce dağınık olan parçalarını ve ana bölümlerini zihninde toparlamaya çalışır; daha sonra bu parçaları belli bir sistem dâhilinde sıraya koyarak zihni bir düzenleme yapar, bir hutbe şeklinde irad edilmiş biçimini detaylı bir şekilde düşünür. Ayrıca imkânlar ölçüsünde birkaç defa hutbeyi irad etme denemelerini yapar. Böylece bir bakıma kendi kendini eğitmiş olur. Yunanlı meşhur hatip Daymostin aylarca devam eden kendi kendine yaptığı hitabet alıştırmalarından sonra ancak o ününe kavuşabildi.³² Romalıların meşhur hatibi Çiçero da konuşmalarını irad etmeden önce kendi kendine alıştırmalar yaparak o şöhrete kavuştu.³³

6. Hitabet öncesinde iyi bir konuşmanın psikolojik ve fiziki şartlarını kendisinde buldurmaya gayret edecek. Yani cesaretini toplayacak, ihlâsını pekiştirecek, utanma, korkma, heyecanlanma gibi olumsuzlukları yok edecek, konuşma üslubunu belirleyecek,³⁴ kılık kıyafetine dikkat edecek, ses tonunu,³⁵ jest ve mimiklerini ayarlama gibi cemaati olumlu etkileme şartlarını kendisinde gerçekleştirmeye özen gösterecek.

Ayrıca hatibin başarılı olabilmesi için mutlaka hitap etme kabiliyeti yanında bu sanatın kural ve esaslarının eğitimi alarak³⁶ diksiyonunu geliştirmiş olması gerekir. Ayrıca hatibin edebî metinleri çokça okumuş olması, İlim, irfan ve genel kültürde ciddi bir birikime sahip olması da şarttır. Özellikle de cemaatin sosyal dokusuna uygun bilgi birikimine sahip olması, hatibin hitabetini daha etkili kılar.

Bütün bunlarla birlikte oto kontrol yapabilmesi, zorluklara katlanabilme yeteneğini taşıması, zengin bir kelime hazinesine sahip olması ve bunlarla beraber güzel hitap etme sanatında iyi bir eğitim almış ve ciddi denemelerden geçmiş olması da gerekir.³⁷

³¹ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 26.

³² Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 25-26.

³³ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 27.

³⁴ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 26.

³⁵ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 26.

³⁶ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 26.

³⁷ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 23-25; ayrıca bk. Selâmî Muhammed el-Muhtâr, "İrşad ve Allah Yoluna Çağrı", I. Din Şurası, trc. Ali Serter, Ankara 1995, I, 106-109.

3. 2. Hatipte Bulunması Gereken Şartlar

Hatibin hitabet sanatında başarılı olabilmesi ve hedef kitleleri hitap ettiği konularda kalıcı bir biçimde etkileyebilmesi için, âlimlerin öteden beri hitabet sanatı için sıraladıkları kesbî ve vehbî bazı vasıf ve şartları taşımaları gerekir. Başarılı bir hitabetin 'olmazsa olmazı' olan bu şartları iki kategoride ele almak mümkündür:

a. Hatipte bulunmaması gereken şartlar: Konuşmanın akıcılığını bozacak olumsuzlukların olmaması,³⁸ abartılı konuşmaması, henüz topluma yerleşmemiş yabancı kelimeleri kullanmaması, konuşurken insanların gözünün içine bakmaması, konunun dışına çıkmaması, nezih olmayan ifadeleri kullanmaması, konuşurken sağa sola bakmaması, yutkunmaması, sık sık öksürmemesi, hutbe irad ederken sakalını karıştırmaması ve sıkıldığını gösteren davranışlarda bulunmaması.³⁹

b. Hatipte bulunması gereken olumlu şartlar: Düzgün konuşabilmesi, konuşmasının fasih olması, metin olması, parlak ve pratik bir zekaya sahip, hazır cevap, ferasetli, uyanık, ileri görüşlü, derin kavrayış ve iyi bir hitabet yeteneğine sahip olması.⁴⁰

Bu şartların tahakkuku çerçevesinde Türkiye'de camilerde görev yapan bazı hatiplerimize bakıldığında, durumun ne kadar vahim olduğu anlaşılmaktadır. Bu hatiplerin bütün hutbeleri boyunca devrik ve anlamı bozuk cümleler kurmaları dikkatten kaçmamaktadır. Zaten bizi bu makaleyi yazmaya sevk eden faktör de bu türden birçok vakayla karşılaşmış olmamızdır. Bu tür hutbeler, henüz İslam'ın mesajını kavrayamamış, ibadet etme alışkanlığı gelişmemiş ve sadece cuma hutbesiyle bir mesaj alma konumunda olan kimselere ne verebilir?

Durum bu merkezde iken ve hutbelerin kalitesi, hatiplerin bilimsel, düşünsel ve kültürel seviyesi dini hizmetin önemli göstergelerinden biri iken, ülkemizde irad edilen hutbelerin konu ve seviyelerini, hatiplerimizin durumunu, bilgi birikimlerini ciddi bir şekilde gözden geçirmemiz ve kritiğini iyi yapmamız gerekir.

Öyleyse hitabetin ülkemizdeki mevcut durumunu müstakil bir başlık altında imkânlar nispetinde irdelememiz icap eder:

³⁸ Ebû Zehre, el-Hatâbe, s. 23-25; Selâmî, "İrşad ve Allah Yoluna Çağrı", I, 106-109.

³⁹ Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 48.

⁴⁰ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 151.

4. Hitabetin Ülkemizdeki Mevcut Durumu

Dini hizmetlerin en önemlilerinden birinin 'irşat ve davet' olduğu kuşkusuzdur. Seviyeli ve aydınlatıcı irşat, dini yapının vazgeçilmez unsuru olduğu izahtan varestedir. Bilginin yaygınlaştığı, kültürün arttığı ve düşünce ufkunun derinleştiği bir toplumda insanı aydınlatmayı hedefleyen din gibi sosyal yönü oldukça güçlü olan bir olguda iyi bir seviyeyi yakalamak ve aydın kitleler için doyurucu olmak esas olmalıdır. Gelişmişlik seviyesi gün geçtikçe yükselen ülkemizde düşünsel ufuk, kültürel gelişme ve epistemolojik yapı istenen standartlarda olmasa bile, eskiye nazaran daha iyi bir yerde olduğu muhakkaktır. Bu bilimsel ve kültürel gelişmelere paralel olarak dini hizmetin ve özellikle irşad çalışmalarının da aynı düzeyde geliştiği ve kitleleri etkin bir şekilde İslamla tanıştırdığı elbette söylenemez. Zira toplumun muhtelif katmanları bilgi, kültür ve düşünce alanlarında hızlı bir gelişme trendini kaydetmesine rağmen, genellikle dini irşat ve davet özellikle de hitabet hala 30-40 sene öncesi yılların seviyesinde direnmekte ve o seviyeyi koruma hususunda da hiç taviz vermemektedir. Türkiye'nin genelinde çoğu hutbeler, mana ve mesaj yönünden verimli oldukları elbette söylenemez. Bunun yanı sıra hatiplerin büyük bir kısmı diksiyondan mahrum oldukları gibi ana lisanı Türkçe olan bölgelerde bile hutbelerin büyük bir kısmı dil, anlam bütünlüğü ve konu birliği yönünden de yetersizdir. Hatipler, hitabet konusunda ciddi bir eğitim görmedikleri için, hutbe esnasında bulunması gereken etkileyici hareket, jest ve mimiklerin ne olduğunu da bilmezler. Bu nedenle İslam'ın diriltici mesajı, dini hayat hususunda marjinal kalmış kitlelere ya hiç ulaşmamakta veya çok yanlış bir biçimde sunulmaktadır. Dolayısıyla vaiz ve hatiplerimiz toplumun eğitilmiş kesimini tatmin etmekten uzaktırlar. Çoğu elitlerimiz vaaz ve hutbeleri tatminkâr bulmadıkları için istemeyerek dinliyorlar. Zira hatip ve vaizlerimiz gelişen yeni hukuki normlar, insani değerler ve ahlaki kavramlar çerçevesinde İslam'ı okumaktan ve yeni gelişmeler ışığında yorumlamaktan çok uzaktırlar. Dolayısıyla bugün Türkiye'nin genelinde okunan hutbelerin çoğu, bilimsel ve düşünsel açıdan toplumun çok gerisinde kalıyorlar.

İş bu merkezde iken hutbelerimizin kalitesine ve hutbelerimizin seviyesine bakıp realist bir değerlendirme ile durum tespitinde bulunursak,

işin hiç de iç açıcı olmadığını göreceğiz. Ne hatibin duruşu, ne hutbenin içeriği ve ne de sunum şekli cemaati tatmin edebilir düzeydedir. Ayrıca hutbe konularının, İslam toplumunda kamunun ihtiyaçları nazarı itibara alınmaksızın ve Müslüman camianın İslami hayatlarının zaruretlerine bakılmaksızın harici bir takım mülahazalarla tespit edildiği hemen kendini ele vermektedir.

Öbür yandan hatiplerimizin çoğu, gerekli bilimsel, düşünsel, kültürel donanımdan ve hitabet eğitiminden yoksundur. Dolayısıyla her iki durumun acilen telafi edilmesi gerekmektedir. İlgili bakanlığın veya DİB' lığının konuya acil bir çözüm getirmesinin toplumsal bir zaruret olduğu ortadadır.

Ayrıca dini hutbelerin meşruiyet hikmetlerinin en önemlilerinden birisi, İslami konularda toplumu aydınlatmaktır. Bunun için bazı fıkıh mezheplerinde, cemaate İslami hayatı yaşamanın diğer adı olan takvayı önermek/tavsiye hutbenin temel rükünlerinden biri sayılmaktadır.⁴¹ Hanbelî fakihlerden İbn Kudame (ö. 620/1223) hutbenin asıl hedefinin cemaate vaaz ve nasihatte bulunmak yani cemaati İslami konularda aydınlatmak olduğunu açıkça ifade etmektedir.⁴² Buna göre cuma ve bayram hutbelerinin asıl amacı, günlük hayatı İslamileştirmektir. Bunun diğer anlamı şudur: İslami emirleri hutbeler aracılığıyla yeniden anlamlandırarak anlaşılabilir bir tarzda sunmak ve gelişen yeni olaylar karşısında İslam'ın evrensel yorumunu güncel olana ışık tutacak bir formatla gündeme sokmaktır. Camilerimizde okutulan hutbelere bu perspektiften bakıldığında, durumun hayli üzücü olduğu hemen fark edilmektedir. Çünkü Türkiye'de merkezi konumda olan sayılı bazı camilerin dışında kalan diğer camilerde okutulan hutbeler, hem üslup hem içerik açısından ülkemizdeki Müslüman kitleyi aydınlatmaktan uzaktır. Hutbeler, sağlıklı dini bilgiyi verme, cemaati İslami konularda tatmin etme ve gelişen olaylar karşısında İslam'ın sahih yorumunu sağlıklı bir biçimde topluma sunma açısından yeterli değildir. Hutbeler, hızla gelişen ve değişen olaylara ışık tutmaktan ve topluma İslami bir bakış açısını kazandırmaktan hayli uzaktırlar. Zira

⁴¹ Bk. Muhammed b. İdris eş-Şâfi, *el-Üm, Dârü'l-marife*, 2. bs., Beyrut 1393/1973, I, 200; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, bs. yy., ts., II, 301.

⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 174.

kimi hutbe konuları, sanki bazı kaygılarla masa başında tespit edilmiştir. Bu masa başı görüntüsünü veren konuların büyük bir kısmı, toplumu İslami emir ve yasaklara uyma hususunda uyarmak şöyle dursun, kimi zamanlarda cemaatin dini duyarlılıklarını incittikleri de bilinen bir gerçektir. DİB eski danışmanı emekli Albay Oğuz Kalelioğlu'nun 13.6.2003 tarihli Zaman gazetesine yaptığı açıklama, bazı hutbe konularının masa başında hazırlandığını açıkça ortaya koymaktadır. Aynı açıklamada yer alan 'devlet, mesajını Cuma hutbeleriyle vermektedir' ifadesi, hutbe konularının dini hassasiyetler göz önünde bulundurularak tespit edilmediği bilakis politik, hegomonik ve ideolojik bazı kaygı ve mülahazalarla tespit edildiğini göstermektedir. Zaten bunun için günümüz cemaati, hutbelerde İslam'ın o engin kutsi havasını soluyamamaktan, fert ve toplum benliğini kuşatıcı ruhaniyetini bulamamaktan haklı olarak yakınmaktadır. Çünkü genellikle cami hutbelerinin büyük bir çoğunluğu dünyeviliğin o kasvetli, ruhsuz ve maneviyatsız formuyla okunmaktadır.

Hutbelerimizde görülen diğer bir olumsuzluk, konuların seviye düşüklüğüdür. Camilerde okutulan hutbelerin konularının masa başında tespit edildiği ve büyük çoğunluğu dini irşat ve cemaati aydınlatma hedeflerinden uzak olduğu görüşü, nerde ise toplumsal bir kanaat halini almıştır. Konu başlıkları yüzeysel/hafif, bir kısmı seküler, toplumun dini hayat ve realitelerinden kopuk, fazlaca derinlikli bir amaç taşımayan niteliktedirler. DİB'nin yıllarca ısrarla cuma hutbeleri için demirbaş konular haline getirdiği şu örnekler, hutbe konularının asli mecrasından ne kadar uzaklaştırıldığının ve ne kadar dünyevileştirildiklerinin açık bir göstergesidir: 'Verem Haftası', 'Orman Haftası', 'İstanbul'un Fethi', '30 Ağustos Zafer Bayramı', 'Kanser', 'Hayvanların Korunması', 'Sağlığımızı Koruyalım', 'Ormanlarımızı Koruyalım', 'Trafik Haftası'⁴³ v.s.

Genellikle toplumun İslami ve sosyal realitesinden uzak, gelişen konjonktürel şartlar ve toplumda baş gösteren dini, ahlaki ve içtimai problemler hiç dikkate alınmadan hazırlanan bu masa başı hutbelerin hatiplerden okunmaları istenmektedir. Sözgelimi ateizm problemi bir yandan büyük şehirlerde, okur-yazarlar arasında, toplumun kültür yabancılaşması çeken katmanlarında, öte yandan da-özellikle son yıllarda-etnik, mezhebi vs. açısından psiko-sosyal huzursuzlukların yaşandığı kesimlerde kendisini hissettirmektedir.⁴⁴ Keza satanizm da gençlik arasında çok hızlı bir

⁴³ Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 151.

⁴⁴ Mehmet S. Aydın, "Günümüzde İrşad Hizmetinde Görülen Bazı Yanlılıklar", I. Din Şurası, Ankara 1995, I, 431.

şekilde yayılmaktadır. Oysa hutbelerimizde gençlerimizin bu ve benzeri problemlerine ya hiç değinilmemekte yahut teğet geçilmekte veya sosyal bünyeyi tehdit eden bu içtimai marazlara karşı bilinç aşılacağı, tatmin edici, ufuk açıcı bilgiler verilmemektedir.

Hutbelerin amacı, dünyevi olanı İslâmîleştirmek ve hafta içinde yaşanabilecek olaylara karşı cemaate İslâmî bir bakış açısı kazandırmak iken, hutbelerimizin konu ve içerikleri, tam aksine İslâmî olanı dünyevileştirmek gibi bir profil çizmektedirler. Bunun için bazı hatipler, bazı güncel konuları İslâmî bir yapı içinde hiç rafine etmeden dünyeviliğin kasvetli yapısı içerisinde sunmaktan çekinmezler. Örneğin 13 Haziran 2003 tarihinde Adıyaman merkezde bir hatip hutbesinin konusunu üniversite giriş sınavına tahsis etmekte hiç bir beis görmemiştir.⁴⁵

Ayrıca hutbe konularıyla ilgili diğer ciddi bir boşluk da hutbe konuları tespit edilirken cemaatin seviye farkının hiç göz önünde bulundurulmamasıdır. Örneğin İstanbul ve Ankara'nın merkezinde irad edilen hutbe ile taşrada irad edilen hutbelerin konusu aynı olduğu gibi metinleri de çoğu zaman aynı olmaktadır. Oysa cemaatin seviyesine göre hem konuların hem hutbe metinlerinin tespit edilmesi, hutbenin faydalı olması açısından büyük bir zaruret taşımaktadır. Şırnak'ın kuş uçmaz kervan geçmez köyünün cemaati için irad edilecek hutbe ile cemaatinin yüzde yüze yakın kısmı öğretim üyeleri ve üniversite öğrencileri olan bir üniversite kampusunda bulunan bir cami cemaatine irad edilecek hutbenin seviyeleri bir olursa, o hutbenin faydalı olması beklenemez.

Sonuç, dünyada yaşanan baş döndürücü gelişmeler karşısında özellikle ülkemizde dini hitabet ve özellikle de hutbeler, istenen seviyede değildir. Dolayısıyla hutbelerimiz asıl işlevini yerine getirmekten uzaktırlar.

5. Hitabetin Yeniden Yapılandırılması

Hatibin hitap ettiği kitlenin sosyal, düşünsel, bilimsel ve kültürel dokusu göz önünde bulundurulursa, hitabet sanatının zor bir iş olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.⁴⁶ Çünkü hatip, kültürleri, bilim dereceleri, düşünce seviyeleri, sosyal statüleri, ihtisas alanları ve düşünsel eğilimleri belli olmayan karma bir yapıdan meydana gelen bir kitleye hitab etmek ve bu çok

⁴⁵ Yeni Şafak Gazetesi, 14 Haziran 2003.

⁴⁶ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 23.

farklı tonlar taşıyan kitleyi din gibi hayatın tüm alanlarını kaplayan bir husta eğitmek durumundadır. Onun dinleyicileri arasında en iyi eğitimi almış birinci sınıf aydınlar olduğu gibi bilgi birikimi sıfır düzeyde olan eğitimsiz kimseler de vardır. Zaten minber hatipliğinin zorluğu da buradadır. Çünkü hatip, taban tabana zıt her iki seviyeye de bir şekilde mesaj verme durumundadır. Onun başarısı ve başarısızlığı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Son tahlilde şu rahatlıkla söylenebilir: Rastgele minbere çıkan, hitabet sanatının eğitiminden geçmeyen, dini ve beşeri ilimlerde belli bir bilgi ve kültür düzeyinde olmayan bir kimsenin verimli, nitelikli ve etkili hutbe irad etmesini beklemek, seraptan su beklemek gibi bir şeydir. Zaten İslam dünyasının birçok yerinde hutbenin bu işlevsel yönü göz önünde bulundurulmadığından ve hem hatibe hem de hutbeye gerekli önem verilmediğinden, istenen kalite yakalanamamakta ve hutbelerle hedeflenmesi gereken cemaatin eğitimi de gerçekleştirilememektedir. Esasında hatip ve hutbeler, istenen kalite ve seviyede olsaydı, hutbe, hiç okul yüzünü görmemiş cemaati, Muhammed Abduh'nun (ö. 1323/1905) da tespit ettiği gibi, en az ilkokul mezunu seviyesine çıkaracak bir rol üstlenebilir.⁴⁷

Ayrıca hatip, bütün cemaatin dikkatlerinin kıyafetinden konuşmasına, ses tonuna, jest ve mimiklerine kadar her şeyi üzerinde yoğunlaştığı bir konumdadır. Bütün bunlarda o, en iyisini yerine getirmek ve örnek olanı yapmak durumundadır. Bu da ancak ciddi bir eğitimle olur.

İşte bütün bu düşünceler, hatipleri ciddi bir şekilde eğitecek 'Hitabet Enstitüsü' gibi bir kurumun kurulmasının zaruretini ortaya koymaktadır. Çünkü artık toplumumuz eğitilmiş bir toplum niteliğine sahiptir. Eskisi gibi olur -olmaz şeyleri -kutsal bile olsa-, bilgili -bilgisiz bir şekilde ve mesnetli- mesnetsiz olarak topluma dayatmanın imkânı kalmadı. Bu gün toplumun herhangi bir kesimine etkili bir mesaj iletme sadedinde hatiplik yapan bir insanın mutlaka ilgili alanda birikimli ve deneyimli olması ve konunun eda şekli hususunda eğitilmiş olması lazımdır. Aksi takdirde onun çabası boşa gider. Hatibin en azından İslâmî İlimler, Tarih, Psikoloji, Sosyoloji, Dil Bilgisi ve Ahlak alanlarında bilgi ve görgü sahibi olması gerekir.⁴⁸ Bugün milyonların karşısına çıkardığımız hatiplerimizin acaba kaç tanesinde böyle bir donanım mevcuttur?

Bugün Türkiye'de 12 milyonu genç olmak üzere 23 milyon kişi cuma

⁴⁷ Reşid Rıza - Hayreddin Karaman, *Gerçek İslam'da Birlik*, İz Yay., İstanbul 2003, s. 75.

⁴⁸ Ebû Zehre, *el-Hatâbe*, s. 197-199.

namazını kılmaktadır.⁴⁹ İşte bu kadar muazzam bir rakama hitap etmek üzere minberlere çıkardığımız hatiplerimizin mutlaka iyi bir hitabet eğitiminin geçmeleri gerekir ki, bu da DİB'nın bir an evvel konuya el atarak bu hitabet eğitimini sağlayacak bir 'Hitabet Enstitüsü' kurmasını veya uzun süreli 'Hizmet İçi Hitabet Kursu'nu tertip etmesini zorunlu kılar. Bu kuruma kursiyer olarak dini yüksek tahsil görmüş ve hitap etme yeteneğine sahip herkes katıla bilmelidir. O kursa çağrılacak elemanlar sınavla alınmalıdır. Bu kurs/enstitünün süresi bir seneden az olmamalıdır. Başarı çitası da yüksek tutulmalı.

Bu kurumun müfredat programı, düzenleme şekli ve süresi, öğretim kadrosunun nitelikleri, kursa katılacak kursiyerlerde aranan şartları, bu kursu başarıyla bitirenlerin mali durumları, kendilerine tahsis edilecek kadroların nitelikleri ve bu hatip adaylarına daha ne gibi cazip imkânların sağlanabileceği hususları kurulacak bir komisyon tarafından tespit edilmelidir.

6. Hatiplikle İlgili Önerilerimiz

16

Hatiplik ve hitabetin yeniden yapılandırılması meyanındaki önerilerimizi de şöyle hülasa edebiliriz:

1. Köy, küçük kasaba ve küçük ilçelerin dışındaki tüm yerleşim birimlerindeki camilerde imam ile hatibi kesinlikle birbirinden ayırmak, hatipler için daha spesifik esaslar koymak,

2. Hatipliği asli değil, tali görev statüsüne ele alarak hatipte mutlaka dört yıllık fakülte mezunu olma şartını getirmek. Bunun yanında hatipleri imam-hatip liseleri öğretmenlerinden, ilahiyat fakülteleri hocalarından veya muadili yüksek okul mezunlarından seçmek.

3. İstenilen verimi elde etmek için hatiplere artı bir ücret ödemek.

4. Hatipliğe aday olanları (Hitabet Enstitülerine girmeyenler için) Fıkıh, Hadis, Tefsir, Siyer, hitabet ve genel kültür konularında ciddi bir sınavdan geçirmek, bu adayları özellikle irticalî hitabet kabiliyeti yüksek olanlardan seçmek.⁵⁰ Bu sınavda başarılı olanlara hatiplik belgesini verecek gittiği her yerde hitabet görevini ifa etme imkânını sağlamak,

5. Camileri bulunduğu yer ve sahip olduğu cemaatin yoğunluk duru-

⁴⁹ Zaman Gazetesi, 13 Haziran 2003.

⁵⁰ İrticalî hutbe yeteneğinin geliştirilmesinin zarureti için bk. Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", I, 150.

muna göre A, B, C ve D sınıflarına ayırmak ve A sınıfında bulunan camilerin hem hatiplerine hem de imamlarına 'torba kadro' türü iyileştirici bir imkân sağlamak,

6. Üniversite camileri, Kocatepe Camii gibi seçkin cemaati olan camilerin hatiplerinde bilgi, kültür ve hitabet yönünde mutlaka özel şartlar aramak gerekir. Dinin diriltici mesajını büyük kitlelere ulaştırma istidadında olma durumunu göz önünde bulundurarak bu tür camilerin hatipliğine kaliteli ve istidatlı kimseleri bulabilmek için özel ödeme şartlarını sağlayıcı kadrolar ihdas etmek,

7. İmam ve hatiplerin bilgi seviyelerini arttırmak ve kitap okumalarını sağlamak için bazı önlemler almak gerekir.

Sonuç Yerine

Modern çağlarda bireysel ve toplumsal düzeyde insanların kafalarının çok karışık olduğu, insan zihninin her gün binlerce doğru –yanlış düşüncelerin akınına uğradığı bir ortamda dinin sahih yorumunu telkin etmek, hem dinî hayatın hem de bir bakıma sosyal bünyenin bir zaruretidir ve dini açıdan toplumsal etkinliği yakalamanın da 'olmazsa olmaz' şartıdır. Bugün toplumumuz, muhteva ve sunum yönünden seviyeli, kaliteli, mesaj verici, dinin temel esprilerini telkin edici, dinin gereklerini yaşamaya teşvik edici, İslâmî aşk ve heyecanı arttırıcı hutbelere her zamankinden daha fazla muhtaçtır. Çünkü sosyal bünyemizdeki ahlakî çürüme, inanç kaybı, kimlik erimesi, değerlerin buharlaşması, milli ve manevi gelenek ve göreneklerimizden yavaş yavaş toplumdan çekilmesi, gençlerin her geçen gün daha fazla İslâmî kimliklerden uzaklaşması, bir kısım aydınların İslam'la ilgili kuşku uyandırıcı ifade ve beyanlarının sınır tanımaz bir şekilde artması korkunç boyutlardadır. Hem bu dünyevî sorumluluk hem de uhrevî sorumluluk, ilgililerin olaya hemen el atmalarını zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

Aydın, Mehmet S., "Günümüzde İrşad Hizmetinde Görülen Bazı Yanlılıklar", *I. Din Şurası*, Ankara 1995.

Ebû Zehre, Muhammed, *el-Hatâbe*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, bs. yy., ts.

Elmalı, Hüseyin, "Hitâbet (Arap Edebiyatı)", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 158-160.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, 3. bs., Beyrut 1413/1993.

İbn Hacer el- Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh el-Makdisi, *el-Muğnî*, thk. Abdullah et-Türkî-Abdülfettâh el-Hulv, Dâru Âlemi'l-kutub, 3. bs., Riyad 1997,

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1. bs., Beyrut 1408/1988.

Kaya, Mahmut, "Hitâbet", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 156-158.

Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Marifet Yay. 6. bs. İstanbul 1999.

Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, Eyüp b. Mûsâ, *el-Külliyât*, thk. Adnân Derviş-Muhammed el-Misrî, Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî, 2. bs., Dımaşk 1982.

Molla Hüsvrev Mehmed b. Ferâmurz, *Dürerü'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, ts.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ts.

Önkâl, Ahmed, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", *I. Din Şurası*, Ankara 1995.

Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, bs. yy., ts.

Reşid Rıza-Karaman Hayreddin, *Gerçek İslam'da Birlik*, İz Yay., İstanbul 2003.

Selâmî Muhammed el-Muhtâr, "İrşad ve Allah Yoluna Çağrı", *I. Din Şurası*, trc. Ali Serter, Ankara 1995.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Üm*, Dârü'l-marife, 2. bs., Beyrut 1393/1973.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî, *Keşşâfü istulâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, Kahraman Yay. İstanbul 1984.

Yeni Şafak Gazetesi, 14 Haziran 2003.

Zaman Gazetesi, 13 Haziran 2003.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim*, 3. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, I, 270.

Hüseyin Yûsuf Mûsâ ve Abdülfettâh es-Sa'idî, *el-İfsâh fi fıkhi'l-luğa*, Mektebu'l-İlâmi'l-İslâmî, 3. bs., Tahran 1404.

